

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора

Волкової Юлії Анатоліївни

на дисертацію Валуєва Антона Олександровича на тему:

**«Кримінальна відповідальність за незаконне проведення пошукових робіт
на об'єкті археологічної спадщини»,**

подану на здобуття ступеня доктора філософії

в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Дисертація Валуєва Антона Олександровича є самостійним комплексним кримінально-правовим дослідженням, присвяченим одній із недостатньо розроблених, але практично значущих проблем сучасної юридичної науки – кримінальній відповідальності за незаконне проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єкті археологічної спадщини. Обрана здобувачем тема перебуває на перетині кримінального права, кримінології, міжнародного права, порівняльного правознавства та спеціального законодавства у сфері охорони культурної й археологічної спадщини. Саме тому дисертація має не лише галузеве кримінально-правове значення, а й ширший міждисциплінарний характер.

Ступінь актуальності обраної теми. Актуальність дисертаційного дослідження зумовлена особливою суспільною цінністю археологічної спадщини як складової культурної пам'яті, історичної тяглості та національної ідентичності українського народу. Археологічні об'єкти не можуть розглядатися лише як матеріальні речі або окремі предмети, оскільки їх наукова цінність визначається передусім контекстом виявлення, просторовими зв'язками, культурним шаром, стратиграфією та можливістю подальшого наукового осмислення. Незаконне втручання в археологічний культурний шар призводить до втрати інформації, яка не може бути відновлена надалі. Саме тому кримінально-правова реакція на незаконні пошукові роботи має бути спрямована не тільки на охорону окремих предметів археологічного походження, а й на захист археологічного контексту як невідновлюваного джерела знань про минуле.

Додаткової актуальності дослідження набуває в умовах воєнного стану, коли археологічна та культурна спадщина України зазнає підвищених ризиків унаслідок бойових дій, окупації окремих територій, ускладнення доступу до пам'яток, руйнування облікової документації, активізації незаконного ринку культурних цінностей і використання цифрових каналів збуту археологічних предметів. Слід також ураховувати, що поширення металошукачів, геосканерів, онлайн-аукціонів, закритих тематичних спільнот і цифрових платформ створює нові криміногенні умови для функціонування так званої «чорної археології». У зв'язку з цим правова охорона археологічної спадщини потребує оновлення не лише на рівні кримінально-правової заборони, а й на рівні профілактики, контролю за обігом археологічних предметів, перевірки їх походження та міжвідомчої взаємодії.

Отже, тема дисертації є своєчасною, суспільно значущою та такою, що відповідає актуальним потребам кримінально-правової науки і практики правозастосування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до основних напрямів розвитку правової науки, євроінтеграційних завдань України та потреб удосконалення національного законодавства у сфері охорони культурної й археологічної спадщини.

Робота узгоджується з Концепцією Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», Переліком пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2023 року, Стратегією розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки, а також із предметними напрямками досліджень у межах спеціальності 081 «Право».

Дисертацію виконано в межах наукових тем Навчально-наукового інституту міжнародних відносин та права «Тенденції розвитку сучасної правової науки в умовах інтеграційних процесів: теоретичні та практичні

аспекти» та «Сучасні виклики міжнародно-правових відносин і роль України у формуванні світового правопорядку».

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертації, є належним чином аргументованими. Їх обґрунтованість забезпечується системним використанням нормативно-правових актів України, міжнародних договорів, актів зарубіжного законодавства, судової практики, статистичних матеріалів, наукових джерел і публікацій, присвячених охороні культурної та археологічної спадщини.

Позитивним є те, що дисертант не обмежився формальним аналізом диспозиції ч. 1 ст. 298 КК України, а розглянув відповідну норму у ширшому контексті розвитку кримінально-правової охорони археологічної спадщини. Такий підхід дозволив автору показати, що незаконне проведення пошукових робіт є не лише порушенням порядку виконання археологічних робіт, а й посяганням на публічний інтерес у збереженні археологічного контексту.

Заслуговує на підтримку використана у роботі дослідницька логіка: від історико-правового та міжнародно-правового аналізу – до кримінально-правової характеристики складу кримінального правопорушення, а потім – до порівняльно-правового досвіду і профілактичних пропозицій. Така послідовність дала можливість комплексно розкрити обрану тему.

Перший розділ дисертації присвячено теоретико-правовим засадам відповідальності за посягання на об'єкти археологічної спадщини. У ньому розглянуто генезис відповідальності за такі посягання, міжнародно-правові підстави криміналізації та правову природу археологічної спадщини як предмета кримінального правопорушення. Значущим є авторський висновок про те, що розвиток правової охорони відбувався шляхом переходу від захисту сакральних і релігійних цінностей до усвідомлення археологічної спадщини як самостійного об'єкта правової охорони.

Другий розділ становить центральну частину дисертації, оскільки саме в ньому розкрито кримінально-правову характеристику незаконного проведення

пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини. Автор послідовно дослідив об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт і суб'єктивну сторону відповідного кримінального правопорушення. Обґрунтованим є висновок про те, що основним безпосереднім об'єктом цього правопорушення є суспільні відносини щодо забезпечення встановленого правового режиму проведення археологічних робіт, а додатковим обов'язковим об'єктом – майнові відносини щодо об'єктів археологічної спадщини, їх частин і предметів, що з них походять.

Третій розділ містить порівняльно-правовий і профілактичний блок дослідження. У ньому проаналізовано досвід Франції, Італії, Австрії, Польщі та Іспанії щодо відповідальності за посягання на об'єкти археологічної спадщини. Здобувачем переконливо показано, що в європейських державах континентальної правової традиції сформувалася багаторівнева модель охорони археологічної спадщини, у якій дозвільні, наглядові, адміністративно-деліктні та кримінально-правові засоби взаємодіють як єдиний охоронний механізм.

Джерельна база дисертації є достатньою та репрезентативною. Список використаних джерел охоплює 170 позицій, серед яких національні нормативно-правові акти, міжнародні конвенції, акти зарубіжного законодавства, судові рішення, статистичні дані, наукові праці, матеріали міжнародних організацій та інші джерела, що безпосередньо стосуються теми дослідження.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача, новизна та достовірність представлених результатів. Дисертація Валуєва А.О. виконана на належному науковому рівні. Її зміст засвідчує спроможність здобувача самостійно формулювати наукову проблему, добирати адекватні методи дослідження, аналізувати складні кримінально-правові явища та пропонувати науково обґрунтовані шляхи їх вирішення.

Наукова новизна роботи полягає у поглибленні кримінально-правового розуміння незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, уточненні елементів складу кримінального правопорушення,

передбаченого ч. 1 ст. 298 КК України, та формуванні пропозицій щодо вдосконалення кримінального, адміністративного, митного і спеціального пам'яткоохоронного законодавства.

До найбільш вагомих наукових результатів дисертації можна віднести:

1. Визначення загальної закономірності історичного розвитку кримінально-правової охорони археологічної спадщини – від охорони окремої речі до охорони археологічного контексту.

2. Обґрунтування значення міжнародно-правових стандартів як критерію модернізації національної системи охорони культурної та археологічної спадщини.

3. Розкриття подвійної ролі об'єкта археологічної спадщини у складі кримінального правопорушення – як предмета посягання і як місця його вчинення.

4. Уточнення об'єкта незаконного проведення пошукових робіт через категорію спеціального дозвільно-охоронного режиму археологічних робіт.

5. Обґрунтування формального характеру складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 298 КК України.

6. Розкриття комплексної природи ознаки незаконності у межах аналізованого складу.

7. Формулювання пропозицій щодо посилення відповідальності службових осіб, можливого застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб та уточнення мети в кваліфікованих складах ст. 298 КК України.

8. Розроблення профілактичної моделі протидії незаконним пошуковим роботам, яка поєднує просторово-правове маркування об'єктів, контроль за пошуковою технікою, перевірку провенансу, цифровий моніторинг і міжвідомчу взаємодію.

Достовірність отриманих результатів підтверджується використанням комплексу методів наукового пізнання, зокрема історико-правового, формально-юридичного, порівняльно-правового, системно-структурного,

логіко-семантичного, кримінологічного, методів аналізу й синтезу. Застосування цих методів дозволило здобувачеві забезпечити цілісність дослідження та належний рівень аргументації.

Структура дисертаційної роботи. Структура дисертації є продуманою, логічною та такою, що відповідає поставленій меті й завданням дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел.

У вступі визначено актуальність теми, ступінь її наукової розробленості, зв'язок роботи з науковими програмами, мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, методологічну основу, нормативну та емпіричну базу, наукову новизну і практичне значення отриманих результатів.

Перший розділ виконує концептуально-методологічну функцію, оскільки формує історико-правове, міжнародно-правове та категоріальне підґрунтя дослідження.

Другий розділ має кримінально-правове спрямування та присвячений аналізу елементів складу незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини.

Третій розділ забезпечує порівняльно-правове й прикладне завершення роботи, оскільки в ньому досліджено зарубіжний досвід і сформульовано профілактичні пропозиції для України.

Така побудова дозволила автору не лише розкрити зміст чинної кримінально-правової норми, а й показати її місце в ширшій системі правової охорони археологічної спадщини.

Наукова та практична значущість отриманих результатів. Теоретичне значення дисертації полягає в уточненні кримінально-правової природи незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, поглибленні уявлень про об'єкт, предмет, об'єктивну та суб'єктивну сторони цього кримінального правопорушення, а також у розвитку наукових підходів до охорони археологічного контексту.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання її результатів у правотворчій діяльності, зокрема під час удосконалення положень Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, митного законодавства, законів України «Про охорону культурної спадщини» та «Про охорону археологічної спадщини».

Окремі висновки та рекомендації можуть бути корисними для органів досудового розслідування, прокуратури, судів, митних органів, органів охорони культурної спадщини, експертних установ, музеїв, а також для суб'єктів, які здійснюють археологічні дослідження.

Матеріали дисертації можуть бути використані в освітньому процесі під час викладання кримінального права, кримінології, міжнародного права, порівняльного правознавства, а також навчальних дисциплін, пов'язаних із правовою охороною культурної спадщини.

Оцінка наукових публікацій здобувача, повнота викладення у публікаціях положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Основні положення, висновки й рекомендації дисертаційного дослідження знайшли відображення у наукових публікаціях здобувача. Тематика опублікованих праць безпосередньо пов'язана з предметом дисертації та охоплює питання археологічної спадщини як предмета злочинного посягання, історичного розвитку відповідальності за посягання на об'єкти археологічної спадщини, суб'єкта та суб'єктивної сторони незаконного проведення пошукових робіт, а також профілактики відповідних правопорушень.

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом участі здобувача у наукових і науково-практичних конференціях, круглих столах та інших академічних заходах. Це свідчить про належне оприлюднення основних положень дисертації та їх обговорення в науковому середовищі.

Публікації здобувача достатньою мірою відображають зміст дисертаційної роботи та підтверджують самостійність проведеного дослідження.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Мета дисертаційного дослідження досягнута, а поставлені завдання виконані. Здобувач продемонстрував належний рівень володіння методологією наукового пізнання, уміння працювати з різними групами джерел, аналізувати нормативний матеріал, узагальнювати судову практику, використовувати порівняльно-правовий матеріал і формулювати власні наукові висновки.

Методологічна основа роботи є достатньою для розкриття заявленої теми. Автор поєднав історико-правовий, догматичний, порівняльно-правовий і кримінологічний підходи, що дозволило розглянути проблему незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини не фрагментарно, а як комплексне правове явище.

Дисертація засвідчує здатність Валуєва А.О. до самостійної наукової роботи, критичного аналізу нормативних положень і формулювання практично орієнтованих рекомендацій.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації. Визнаючи загалом належний науковий рівень дисертаційного дослідження Валуєва А.О., слід звернути увагу на окремі зауваження та дискусійні положення:

1. У роботі правильно звернено увагу на те, що поняття «пошукові роботи» не має чіткого легального визначення у спеціальному законодавстві. Разом із тим бажано було б сформулювати власне авторське визначення цього поняття для потреб кримінально-правової кваліфікації.

2. У роботі зазначено, що «інші земляні чи підводні роботи» є самостійною формою об'єктивної сторони. Водночас ця категорія є досить широкою і може створювати ризик надмірного розширення меж кримінальної відповідальності.

3. У дисертації незаконність проведення робіт тлумачиться широко: як відсутність дозволу, nereєстрація дозволу, вплив строку його дії, порушення меж, методики, складу виконавців тощо. Водночас потребує уточнення, які з

цих порушень мають кримінально-правове, а які лише адміністративно-дисциплінарне значення.

4. Автор обґрунтовує доцільність охорони не лише відомих, а й передбачуваних та невідомих об'єктів археологічної спадщини. Водночас такий підхід може викликати дискусію з огляду на принцип правової визначеності кримінального закону.

5. У роботі базовий склад незаконного проведення пошукових робіт розглядається як такий, що вчиняється загальним суб'єктом. Водночас у практичному вимірі значна частина таких діянь може бути пов'язана з особами, які мають спеціальні знання, доступ до археологічної документації або службові повноваження.

Висловлені зауваження та дискусійні положення не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, не ставлять під сумнів її наукову новизну, теоретичну цінність і практичне значення, а також можуть бути враховані здобувачем у подальшій науковій роботі.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Аналіз дисертаційної роботи дає підстави стверджувати, що здобувач дотримався вимог академічної доброчесності. У тексті наявні посилання на використані джерела, належним чином оформлено звернення до наукових позицій інших авторів, нормативно-правових актів, судової практики, статистичних та інформаційних матеріалів.

Ознак академічного плагіату, фальсифікації, фабрикації чи інших порушень академічної доброчесності, які могли б поставити під сумнів самостійність виконання дисертаційного дослідження, не виявлено.

Дисертація є самостійною кваліфікаційною науковою працею, у якій отримано науково обґрунтовані результати, що мають значення для науки кримінального права та практики правозастосування.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація Валуєва Антона Олександровича на тему «Кримінальна відповідальність за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті

археологічної спадщини» є завершеним самостійним науковим дослідженням, виконаним на належному теоретичному й методологічному рівні.

У дисертації сформульовано наукові положення, висновки та рекомендації, що мають значення для розвитку науки кримінального права, кримінології, вдосконалення законодавства України та практики охорони археологічної спадщини.

За актуальністю, ступенем обґрунтованості наукових положень, новизною, достовірністю результатів, практичною значущістю, структурою та змістом дисертація відповідає спеціальності 081 «Право», вимогам наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 р. № 40, а також Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44.

З огляду на викладене, Валуєв Антон Олександрович, з урахуванням результатів публічного захисту, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права
ВНЗ «Київський університет ринкових відносин»

Ю.А. Волкова

